

KLEIPIJPEN MET PRIMAIRE BOMEN

door Kees Faas

Inleiding

Bomen op versierde pijpenkoppen of pijpenstelen uit de 17e en 18e eeuw kunnen de *essentie* van de voorstelling ondersteunen. Daarnaast bestaan er *achtergrondbomen* met bijv. een herderstafereel en *merkbomen* zoals: Het Lam onder de Boom of Phillip Hoogenboom (1).

Afb. 1 De appelboom uit het paradijs komt als steelversiering voor op een Amsterdamse pijp (hoogte 32 mm), datering 1620-1640, met het hielmerk IA. Tussen de I en de A staat een kruis verticaal door een letter A. Zie type a, uit "De I.A. hielmerken, mogelijk gezet door Jan Atvoort" in PKN V, 19, blz. 62, door Jos Boelsma. De stam aan de bovenzijde van de steel loopt uit in takken met gebladerte dat gelijk is op de roosjes van barokpijpen uit dezelfde tijd. Aan weerszijden van deze boom staan Adam (*afb. 1a*) en Eva (*afb. 1b*), (ten dele aanwezig). Curieus is, dat de pijpenmaker zorgt voor enige impliciete aanwijzingen naar zijn naam:

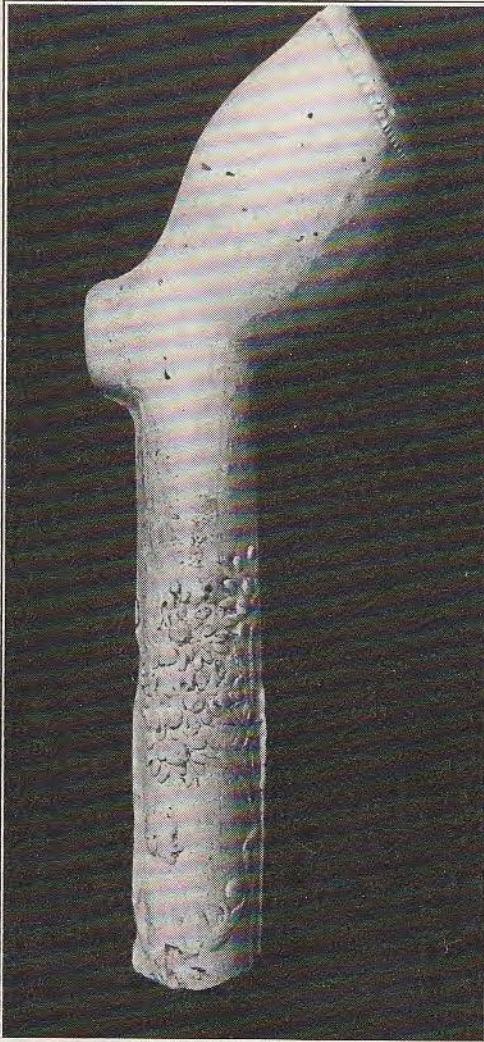
- a) De bijbelse constructie van zijn huismerk op de hiel; het kruis dat loopt door de letter A; d.w.z. Adam als prefiguratie van Christus.
- b) Plaatsing van Adam en Eva op de steel.
- c) De pijpenmaker geeft Adam ook een appel in de hand, alsof hij op Adam speciaal de aandacht wil vestigen.

Concluderend komt als pijpenmaker in aanmerking : Jacob Adamss, een Amsterdammer, vermeld in 1632, gestorven vòòr 1636 (2). In een artikel in "Het Profiel" (3) staat dezelfde, maar dan volledige steelaafbeelding van Adam en Eva.

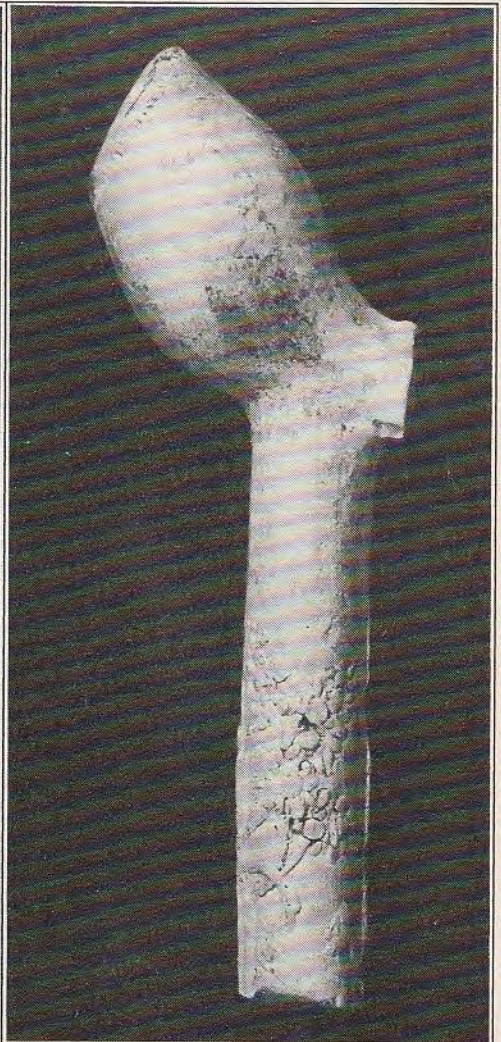
Afb. 2 In de 17e eeuw werd Jacob geschreven als IACOP. De afbeelding toont een 65 mm lang steelfragment met deze schrijfwijze door de 17e-eeuwse (Amsterdamse) pijpenmaker JACOP x PIETERSEN.

Afb. 3 De oranjeboom op de rechterzijde van deze 40 mm hoge pijpenkop (*afb. 3a*) wordt vergezeld van twee kleinere bomen en de letters O en B (respectievelijk links- en rechtsonder). Omdat stadhouders, leeuwen e.d. ontbreken, vormen bovengenoemde letters de aanwijzing: **O**ranje **B**oom. Symbolisch kan de voorstelling betrekking hebben op stadhouder Willem IV (grote boom) en zijn kinderen Carolina (geb. 1743) en Willem V (geb. 1748). De pijp zal dan rond 1750 vervaardigd zijn.

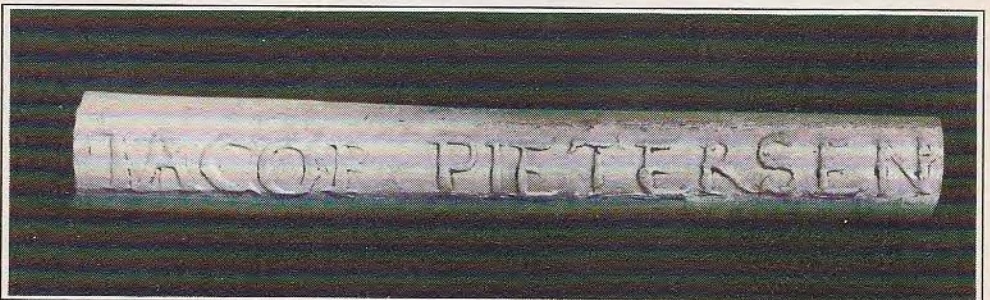
Op de linkerzijde staat een duiventros (*afb. 3a*). Letters of namen op versierde pijpenkoppen kunnen verwarring stichten, als niet duidelijk blijkt,

Afb. 1a

Afb. 1b

Afb. 2

waarop ze slaan. Twee voorbeelden:

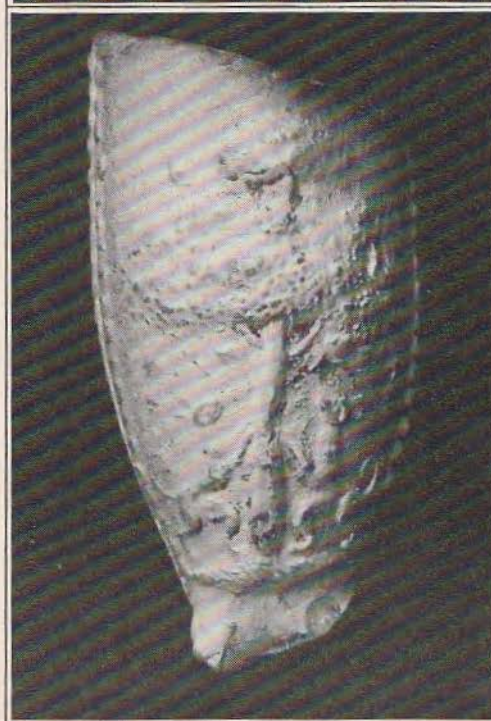
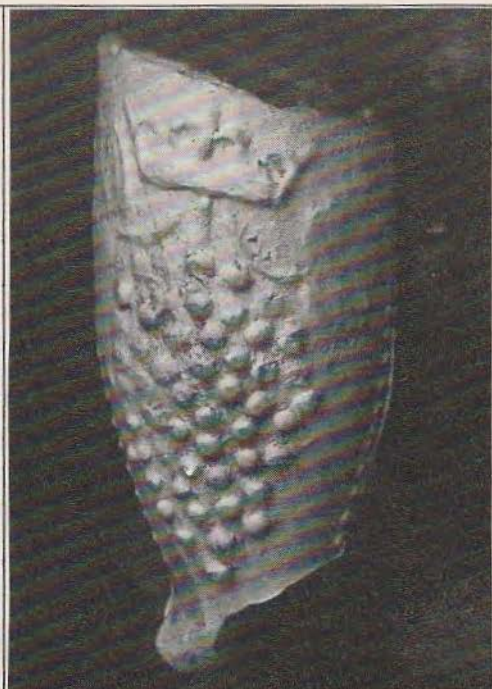
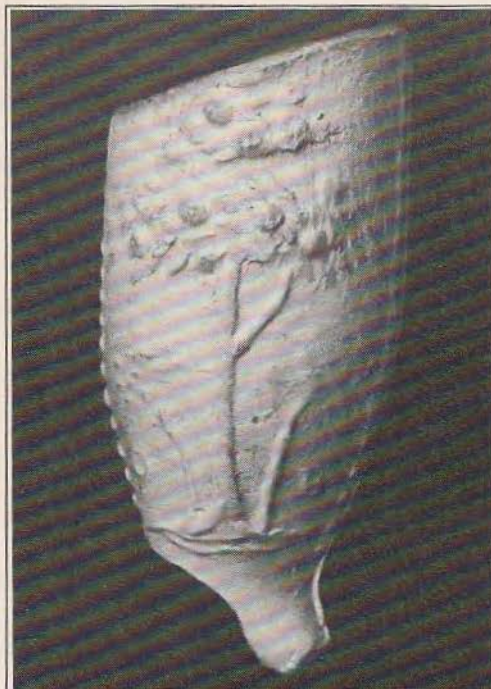
-I- De naam A.I.SON in de tekstband van een 18e-eeuwse Goudse Bacchuspijp (4). Beeld en tekst horen bij elkaar, Bacchus staat centraal en de tekst eronder dient als één zin gelezen te worden, nl.: "Met smaak te consumeren A:I:SON". A:I:SON is de Griekse mythologische figuur AISON. Toen de Griekse held Jason na het veroveren van het Gulden Vlies naar huis terugkeerde, probeerde zijn vrouw Medea, een formidabele tovenaars, Jasons oude vader Aison diens jeugd en kracht terug te geven. Zij brouwde daartoe een drankje en bracht offers aan de goden om hen gunstig te stemmen. Veel wijnooffers werden met name aan Bacchus gebracht. Aison dronk dit toverdrankje op en het bleek te werken. Hij kreeg zijn jeugd en kracht terug (5).

-II- Een "pijpenton" met C P G als reliëfmerk, genoemd in "Registratie van ontbrekende merken" door Lodewijk van Duuren in PKN XX, 77, blz. 920. Een afbeelding staat in: "Kleipijpen" door W. Krommenhoek en A. Vrij, nr. 476, maar ook in PKN V, 20, blz. 75, nr. 5 in het artikel "Pijpambachtelijke koppen" van Leen van den Berg. Daarop komt nog net de houten drevel voor van de kuiper, rechtsboven de ton; de kuiper zelf ontbreekt erop. Op een gave kop valt nog te zien, dat hij een dissel in de opgeheven rechterhand houdt. Op de ton aan de rechterzijde staat niet C P G maar C P R van CUYPER.

Afb. 4 Een 38 mm hoge pijpenkop uit ca 1750 is aan de linkerzijde met een boom versierd (afb. 4a). Twee dieren staan op hun achterpoten, leunend met hun voorpoten tegen de stam en kijken aandachtig naar boven. Tussen het gebladerte vallen twee vogels te ontwaren, één linksboven en één rechts, halverwege de boomkruin. Pas als we de rechterzijde (afb. 4b) erbij betrekken, wordt duidelijk welke historie de pijpenmaker bedoelt. Een zee-meermin met spiegel in de hand stond in de 17e en 18e eeuw bekend als het symbool voor ijdelheid.

Afb. 4a toont een scène uit een van de beroemdste fabelen van Jean de la Fontaine (1621-1675), en wel "De Vos en de Raaf". De pijpenmaker heeft wat symmetrie in de voorstelling aangebracht door twee vossen en twee raven af te beelden. Reintje de Vos prijst de zangstem en de rijke vedertool van de raaf (Heer van Ravenhorst). De ijdele raaf voelt zich zeer geveleid en Rein zal horen hoe hij kan zingen: "Hij opent den bek, maar zie! hij laat zijn kaashomp vallen". Reintje smult en lekt zijn baard. De moraal, gesproken door Reintje, luidt:

Weet, amice! Vleiers fleemen
om hun hoorders beet te nemen.
Zulk een lesjen, bij mijn staart!
Is toch wel een kaashomp waard! (6)

boven afb. 3a en 3b

onder afb. 4a en 4b

Afb. 5

Twee bomen op veld 6 van een 46 mm hoge, midden 18e-eeuwse Goudse wapenpijp met hielmerk "de Both". Uit dezelfde vorm stamt een pijpenkop met hielmerk "het Komfoor". Bomen komen niet voor in de wapens van de stadhouders Willem III, IV of V, maar dit prinselijk wapen bevat twee extra velden, nl. veld 5 en 6.

Als schildhouders dienen twee ongekroonde staande leeuwen.

De tekst onder het wapen luidt PRINCE DE ORANIE. Dit is het wapen van Johan Willem Friso (1687-1711), vader van stadhouder Willem IV.

Hij behoorde tot de Friese Nassau-tak (stadhouder 1696-1711) en was erfgenaam van de kinderloos gestorven koning-stadhouder Willem III (1650-1702).

Het 5e veld toont een zilveren schild, waarop een gaand hert (Spiegelberg). Het 6e veld vertoont twee bomen; heraldisch; een zilveren schild met zwarte balk, waarvan twee groene liesbossen uitgaan (Liesveld).

Literatuur

- 1 De Gouwenars van Alphen aan den Rijn, door J. van der Meulen, 1986, blz. 65.
- 2 De Kleipijp in de Zeventiende Eeuwse Nederlanden, door D.H. Duco, 1981, blz. 306.
- 3 't Kalfje, 17e eeuwse kleipijpen, door Jan van Oostveen; Het Profiel, AWN Amsterdam en Omstreken, dec. '96, blz. 19.
- 4 Bacchus Op 't Vat, door Kees Faas; PKN XIX, 75, afb. 6.
- 5 Zwarte Kunst: Mythologie en Geschiedenis, door Richard Marshall, 1996, blz. 9.
- 6 De Fabelen van La Fontaine, nagevolgd uit het Frans door J. ten Kate, 1875. Eerste boek blz. 7.